

УДК 371.3:821.161.2

Оксана Глеб(Івано-Франківський коледж
Львівського національного аграрного університету)**МІСТИЧНИЙ АСПЕКТ У ПОЕМІ І. ФРАНКА „МОЙСЕЙ”**

Йдеться про геніальну поему І. Франка „Мойсей”, за яку автора висували на здобуття Нобелівської премії. Зіставлено біблійні легенди про Мойсея з оригінальним текстом поеми, яка має всі ознаки національного міфу.

Ключові слова: Іван Франко, трансцендентна інформація, міфологема, вітаїстична код-програма, міфічна і поетична парадигми.

Поема І. Франка „Мойсей” привертала увагу багатьох українських літературознавців. Численні спроби розглядати цей твір під кутом інтертекстуальності, герменевтики й компаративістики були доволі успішними. Проте геніальна Франкова поема написана, власне, на біблійному матеріалі, вона характеризується насамперед архетипними складовими, а це означає, що найбільш доречним інструментарієм дослідження твору є методологія міфологізму, яка, до того ж, найефективніше оперує метафізичними й містичними поняттями.

Врешті, містичність, містика сьогодні привертають увагу, мабуть, кожної людини. Тому чи не кожен письменник уводить у свій твір елементи містики, незвичності, загадковості. Досить часто такі мотиви зустрічаємо у літературі неоромантичного періоду. Саме до нього належить поема І. Франка „Мойсей”, яка вважається чи не найвагомим твором поета й може розцінюватися як витворена автором національна вітаїстична код-програма або авторський консолідуючий міф України. Варто також зауважити, що не випадково саме за цей твір Франка висували на премію Нобеля. „Україна мала шанс одержати Нобелівську премію, коли в 1915–1916 рр. Г. Брандес лобював висунення кандидатури Івана Франка, який тоді репрезентував літературу української нацменшини Австро-Угорської імперії” [2, с. 62].

Цей твір, написаний у 1905 році, є результатом творчих пошуків поета і важливим творчим досягненням світової літератури. Іван Якович написав поему „Мойсей” уже у зрілому віці, маючи величезний досвід творчої праці. Він усвідомлював, що на той час саме він став духовним провідником свого народу і мав право сказати йому, як і біблійний Мойсей, усе, що було на серці. Схожість зі старозавітним пророком виявляється найперше у тому, що обидва вожді вели свій народ у невідоме майбутнє і обидва зіткнулися з однією проблемою справжнього провідника: „Він бачить свій народ як можливе зняряддя Бога, якому суджено довершити великих діл, і одночасно він мусить змагатися з своїми земляками, надто поневоленими земними справами і

ще не дорослими до того, щоб стати тим духовним інструментом. Тут починається велич трагедії” [1, с. 81].

Слід зазначити, що І. Франко цікавився Біблією ще з дитинства. У зрілому ж віці він звернувся до Святого Письма як до об’єкта дослідження: „Біблію можна теж вважати збіркою міфів, легенд і психологічних мотивів, які існують у самій Біблії в такий чи інший спосіб, зате сьогодні можуть бути опрацьовані зовсім інакше, відповідно до поглядів на світ і людську природу” [5, с. 264]. Відомо, що біблійні образи, міфеми й міфологеми поет використовував у багатьох попередніх своїх творах, зокрема у віршах „Христос і хрест”, „Христос бичами зсічений...”, у триптиху „Легенда про Пілата”, поемі „Смерть Каїна”. Відомий також промовистий факт із біографії поета: у 1904 році він відвідав Італію й ознайомився з найгеніальнішими творами мистецтва. Найбільше враження на І. Франка справила скульптура біблійного пророка Мойсея, виконана Мікеланджело. Не можна оминати увагою й те, що поема „Мойсей” І. Франка стала прикладом творчого суперництва з Корнилом Устиновичем, який також написав однойменну поему. Ще одним джерелом при написанні поеми, крім біблійних у їхньому канонічному та апокрифічному виявах, стали трактати єврейських мислителів ХІХ століття, художні твори, а також захоплення І. Франка іудаїстикою. Вивчаючи мову Старого Заповіту, поет зауважив, що „П’ятикнижжя було написане не Мойсеєм за 1000 років до народження Христа, а єврейськими книжниками після повернення з вавилонського полону” [4, с. 16]. Інформацію про життя і діяння єврейського пророка Мойсея, як уже зазначалось, автор почерпнув із Біблії. Цьому сюжетові відповідають 2-га, 3-тя, 4-та і 5-та книги Мойсееві „Вихід”, „Числа”, „Левит” і „Повторення закону”. Мойсей у Біблії – поводитир, який народився задовго до народження Христа в сім’ї Авраама. Освіту і виховання отримав у палаці фараона. У сорокарічному віці, рятуючи іудея, вбив єгиптянина і втік з Єгипту. Голос Господа почув із палаючого тернового куща на горі Хорив. Єгова наказав Мойсееві вивести ізраїльтян з єгипетського полону. Для цього 600 000 осіб мали подолати Аравійську пустелю й дістатися Землі Обітованої, тобто пообіцяної, гарантованої іудеям на майбутнє самим Богом. Своїми молитвами Мойсей рятував людей від спраги, голоду і нападників. Поблизу гори Синай євреї вперше почули десять Заповідей Божих, але вони образили Бога, поклонившись ідолу – золотому тільцю. Мойсей чотири рази піднімався на Синай, а перед кожним сходженням сорок днів постив. На жаль, стосунки з підопічними в пророка невмолимо погіршувалися. Народ не бажав воювати за землю, вже задовго перед іудеями заселену іншими племенами. Люди, зневірившись у можливості досягнення мети, протестували проти нього під проводом Датана і Авірона. Ущербність земних проводитирів Біблія трактує згідно з міфом, за яким кара неминуха не лише для грішника, а й для праведника, якщо він зневірюється в йому даному Богом слові, проявляє непослух або вступає в суперечку із Всевишнім. З цієї причини навіть Мойсей недостойний ввійти в Землю Обітовану. Біблійний

патріарх (Мойсею було 120 років, коли він, помираючи на горі Нево, побачив здалеку мету свого життя) лише з ласки Господа отримує шанс побачити Землю Обітовану як справді існуючу, реально зриму й досяжну.

У творі Франка зумисно випущено багато фактів із життя Мойсея, зокрема час його появи на світ, ризик для життя як первонародженого з осіб чоловічої статі в батьківській сім'ї, котрий, за вказівкою правителя, підлягав негайному фізичному знищенню, багате й безпечне життя в гонителя іудеїв – фараона. На кожному крутому повороті життя Мойсея виразно присутнє щасливе втручання Сил Провидіння, диво, винятковий випадок, містика, без яких Мойсей не мав жодного шансу вціліти, а тим більше, отримати привілейоване становище. Івана Яковича як автора в біографії біблійного пророка цікавили тільки події після єгипетського полону, власне, період завершення сорокарічних блукань пророка в час, коли народ Ізраїлю наблизився до кордонів Палестини. Трансцендентна інформація про це, очевидно, в процесі натхнення черпалася з ноосфери, тому є надзвичайно правдоподібною, точніше – просто достовірною.

Читаючи Біблію, у книзі „Числа” (14:22, 23, 33:34) натрапляємо на слова, якими Господь звертається до Мойсея та Аарона про те, що люди, котрі бачили славу та ознаки присутності Господа в Єгипті та в пустині, але не послухали голосу Бога, не побачать того краю, що його Єгова обіцяв їхнім батькам. Іншими словами, старше покоління, типовий носій стереотипів пережитого ним рабства, мусить відійти в небуття, щоб своїм ущербним світоглядом не завадити народженому на волі поколінню ще до того часу, як народ під керівництвом Мойсея наблизиться до Землі Обітованої. Така пересторога, як свідчать сучасні психологи, відповідає закону Реконкїсти: скільки часу нація перебувала в умовах колоніального існування, скільки ж мусить витратити на своє становлення як самодостатнього, не лише соціального, а й питомо національного продукту. Єгова ж підкреслював іудеям, що за кожен день зневіри в правоту Бога народ буде спокутувати цілий рік митарств у пустелі, щоб втямити, що значить бути покинутими Господом напризволяще, відчути, що це найстрашніша з усіх можливих Божих кар.

Для свого твору І. Франко не брав текст Біблії за основу буквально, а лише на особливо важливих відомостях Святого Письма будував свій художній задум. Поет ненав'язливо подає нам відомості з життя і побуту ізраїльтян. Подану у трьох великих за обсягом частинах розповідь Біблії в поемі „Мойсей” поетом дуже ущільнено. Автор відбирає лише ті епізоди, які без особливих зусиль можна спроектувати на історію його власного, тобто українського народу. Мабуть, у такий спосіб Іван Якович інтуїтивно сподівався найефективніше задіяти колективне національне підсвідоме: „Франкове сюжетне зміщення подій, місця і часу є виправданим із позиції авторського задуму: подати не стільки історію „народу гебрайського”, скільки спроектувати на його долю історію народу українського” [4, с. 13]. Автор свідомо оминає громіздкі біблійні сюжети, випускає з контексту другорядні образи,

навіть вдається до власного художнього домислу. Історію життя багатьох поколінь народу Ізраїлевого поет зображує не рельєфно, а лише контурно. Він показує Мойсея наприкінці його земного віку. За метафізичною парадигмою, поет подає міфічного Старця – образ, який уособлює мудрість віків, розважливість, уміння чути голос Бога й виконувати вказівки Вищих Сил безстрашно й мужньо. На початку твору Івана Яковича не випадково натрапляємо на грікі роздуми пророка про незавидну долю власного народу. Як і пролог до поеми, цей епізод є цілковитим авторським домислом, сповненим болем за свій народ і нескінченної любові до нього. У перших же рядках прологу простежується асоціативна подібність долі народу ізраїльського й українського, котрий так любив Франко і так сподівався на кращу його долю: „Та прийде час, і ти огнистим видом/ Засяєш у народів вольних колі.../ І глянеш, як хазяїн домовитий, / По своїй хаті і по своїм полі” [5, с. 526].

З першого розділу поеми в монологах-розумах старого Мойсея відчувуються мотиви глибокого особистісного розчарування. Це наслідок сорокалітніх блукань ізраїльського народу й втрати найменших надій, що Обітована Земля вже близько. Ніхто не вірить у слова пророка про необхідність рухатися вперед. Соціум переконаний, що, нарешті, треба остаточно осісти хоч би й посеред пустині, задовольнитися тим, що є. Тільки єдина деталь нагадує людям про вже затуманену мету їхнього життя – ігри дітей. Дітвора як символ вітальної сили нового, державотворчого покоління у своїх іграх живе містичними ілюзіями: „То воює, мурує міста, / То городи городить” [5, с. 527]. Саме діти зобов'язані відновити втрачені надії батьків, бо в їхній крові і душах закілчилися слова пророка, вони чують для інших недоступний шепіт Бога й тонко реагують на підказки Неба.

Зіставляючи тексти Біблії та поеми „Мойсей”, можна помітити, що І. Франко вдається до частих психологічних та ліричних відступів, неодноразово заглиблюється у внутрішній світ центрального героя твору, чого не знайдемо в Біблії. Так, у поемі підкреслено, настільки велику роль у житті іудейського народу відіграли стихійні підбурювачі Датан і Авірон. Саме вони сіяли зневіру, причому навіть у Мойсеєвім серці. В біблійному тексті бунт Датана і Авірона зображено хронологічно значно швидше, ніж у поемі „Мойсей”, власне, задовго до завершення сорокарічних поневірян народу. Карою Господа відступникам стає те, що їх живцем поглинає земля. У поемі „Мойсей” Датан і Авірон верховодять громадою вже перед самим приходом сорокалітніх мандрівників на обіцяну Єговою землю; одного із сіячів смуту народ каменує, а іншого вішає. Згідно з іудейською мораллю, – це найганебніша смерть, якій лише міг піддати соціум злочинця. Отже, у І. Франка Бог уже не втручається в справи етносу, а дозволяє громаді розв'язувати свої проблеми власними силами. Зауважимо, що це зовсім не властиве Старому Завіту, тому що Бог починає діяти через людей, тобто опосередковано, лише в Завіті Новому. Інша річ, що український народ часу І. Франка вже теж міг вважатися новозавітним, тому, на

думку автора, не мав права уповати лише на Бога, а був зобов'язаний приступати до всіх земних справ тільки сам, строго дотримуючись моралі й юрисдикції.

І в біблійному тексті, й у творі І. Франка наголошується на великій силі слова Мойсея. У першоджерелі знаходимо підтвердження того, що Бог перебуватиме в устах Мойсея і тільки так пророк зможе переконати свій народ. У поемі І. Франка сила слова Мойсея, яка колись потужно підтримувала народ, поступово згасає. Більшість із юрби вже не вірить Мойсеєві. Втомлені пустелею, роками звиклі до нестатків, люди в потребах хліба насущного забули про хліб духовний, перед вимогами тілесних бажань поступилися прагненням душі й духа, тобто поступово перетворюються на „кочовисько ледаче” [5, с. 527], а десятиліттями недосяжна Обітована Земля для них поступово зробилася міражем. Даремно їх картає Мойсей, промовляючи: „Горе вам, що зробив вас Господь / Всього людства багаттям! / Бо найвищий сей дар буде ще / Вам найтяжчим прокляттям!” [5, с. 544].

Франків Мойсей, обраний Богом, індивідуально несе відповідальність за свій народ. У біблійному тексті цей пророк має помічників – рідного брата, його сина Єлизара, а також талановитого полководця, котрий вийшов із середовища звичайних пастухів. Сам І. Франко акцентував увагу читачів на розвитку власного сюжету, вважаючи його тільки вибудованим на біблійній інформації, але аж ніяк не скопійованим. Автор хотів підкреслити роль пророка (в підтексті – видатного суспільного діяча, діями якого керують Сили Провидіння) у житті народу. Але Мойсеєві, як і кожній земній людині, властиво сумніватися. У поемі, як і в Біблії, цим ваганням надається особливе значення, адже сумніви – ознаки неповної віри, що трактуються міфами як втручання Злих Сил, Інферналу (Пекла). І. Франко для увиразнення міфічного явища метафізичних втручань у долю людини вводить у свій твір голос Азазеля. Навіть Божий обранець Мойсей поступово піддається впливові демона. Його віра слабшає, а сумніви підточують душу. Розмова пророка з Азазелем доводить Мойсея до важкого душевного упадку: він погоджується, що прагнення ввійти в нібито неіснуючу насправді Землю Обітовану є продуктом його вигадки, мрії-спокуси. Азазель нашіптує: „Адже прирасть засліплює зір, / А бажання – се ж чари, / Плодить оку і світ, і богів, / Як пустиннії мари” [5, с. 554]. Мойсей же не заперечує сказаного демоном: „Се той гріх, що за нього я варт / І прогнання, і смерті” [5, с. 555]. Але навіть певною мірою погоджуючись із Азазелем, Мойсей переживає тяжку внутрішню боротьбу. Хоча символічний образ Азазеля у розмовах із пророком підсилює вагання головного героя твору, у душі кожної людини часто відбувається подібне внутрішнє словесне опонування задуманого або прийнятого рішення, що К. Юнг трактував як діалог складників людської індивідуальної психіки – Персони і Тіні, свідомого й підсвідомого. Трагізм долі Мойсея не у слабодухості. Коли йдеться про долю народу, навіть найсильніша віра ватажка може піддаватись сумнівам. Франків Мойсей не заперечує Божого наміру, а картає себе за

слабкість духу: „У біблійному оповіданні майбутнє Палестини Мойсеєві показує сам Бог. У поемі цю функцію письменник перекладає на Азазеля з конкретним наміром визначити якнайсильніше контраст між пророцькими обіцянками й тим, що дійсно ждало гебреїв у Палестині” [4, с. 15]. Сорок років Мойсей чітко виконував волю Божу. Разом із йому дорученим Господом племенем пророк переживав важкі часи свого етносу: нестачу їжі, важкі умови життя за нестерпної спеки в пустелі, – та досі ніколи не сумнівався в Божій волі. Це давало йому змогу переконати власний народ у правильності обраного шляху, тому майже півстоліття люди йому вірили. Варто зазначити, що у Франковій поемі Мойсей керується не стільки вказівками Єгови, скільки великою любов’ю до свого народу, віддавши служінню йому „все, що мав у житті” [5, с. 528]. Міфічна „точка неповернення” для пророка настає тоді, коли з відчаю він зважується домагатися в Єгови правди, гострими звинуваченнями змусити Бога виконувати свою обіцянку. Як бачимо: сили нерівні – земна смертна людина і всемогутній вічний Бог. Закономірно, що за нечуване нахабство дорівнятися Єгові бодай у паритетній суперечці Мойсея чекає смерть. Проте загибель пророка – плата за право іудеїв увійти в Землю Обітовану, добровільна людська жертва, що не заперечувалася Старим Заповітом. Увівши у твір картину Божого гніву, Іван Франко послуговувався художніми домислами. Небесна кара в поемі характеризується страшними пейзажними картинками: гуркотінням грому, дрижанням гір, завиванням й ураганними поривами вітрів, чорними хмарами й сліпучими блискавками. Але ж саме смерть поводиря стає духовним пробудженням народу: Єгошуа, „князь конюхів”, діяльно продовжує справу пророка, не сумніваючись у меті походу ні на йоту, й таки допроваджує іудеїв до Палестини.

Святе Письмо протягом усього життя Івана Франка було одним із джерел його творчого натхнення. Обравши головним літературним героєм образ біблійного пророка Мойсея, автор уявно ототожнив себе з ним. Це зроблено без особливих перебільшень, адже, як і Мойсей, провідний український поет і справді був духовним поводирем свого народу. Він добре розумів, що пересічна, масова, суто соціальна людина спроможна бачити тільки те, що впритул перед нею, і не може охоплювати внутрішнім зором до часу приховані від неї наміри Божі. Тільки проводирі нації зобов’язані ліпити з людини соціальної людину національну з виразним державницьким світоглядом. Мойсей І. Франка наділений особливою, власне, дуже відповідальною любов’ю до свого народу. Його, як і самого поета І. Франка, безжально пекло, що рідний народ перетворився у „паралітика на роздорожжі”. Оригінально виводить поет і ворожі сили, що сіяли в народі зневіру в перемогу національних ідеалів. Антигерої показані в образах Датана й Авірона. Та Мойсей не боїться присутності зрадників і їхніх чорних задумів. Він вірить, що для народу найголовніше – не переставати рухатися вперед. Біблійні мотиви у творі тісно переплетені з елементами авторського домислу, зокрема з містичними подіями. Вони надають сюжету

таємничості та змістової довершеності. Завдяки їм поема сприймається як високохудожній твір не тільки української, а й світової літератури.

1. *Гординський С.* Мойсей – сумління свого народу / Святослав Гординський // Українське слово : хрестоматія української літератури і літературної критики ХХ ст. : у 3 т. – Книга перша. – К. : Рось, 1994. – С. 80–82.
2. *Даниленко В.* Лісоруб у пустелі: Письменник і літературний процес / Валодимир Даниленко – К. : Академвидав, 2008. – 352 с.
3. *Демчук О.* „Все, що мав, він віддав для одної ідеї...” / Олег Демчук // Українська мова та література. – 2004. – № 36. – С. 16–21.
4. *Ісак Н.* Зіставлення Франкового „Мойсея” з біблійною оповіддю / Наталія Ісак // Українська мова та література. – 2004. – № 36. – С. 13–15.
5. *Франко І.* Мойсей / Іван Франко // Твори : в 3 т. – Т. I. Поезії. Поєми. – К. : Наук. думка, 1991. – С. 525–572.

Аннотація

Рассматривается гениальная поэма И.Франко „Моисей”, за которую автора выдвигали на соискание Нобелевской премии. Сопоставлены библейские легенды о Моисее с оригинальным текстом поэмы, которой присущи черты национального мифа.

Ключевые слова: *Иван Франко, трансцендентная информация, мифологема, витаистическая код-программа, мифологическая и поэтическая парадигмы.*

Summary

This scientific article is devoted to the great poem of Ivan Franko „Moysey”, for which the author was submitted to the obtaining of the Nobel Prize. The biblical legends about Moysey are compared with the original text of the poem that has all characteristics of a national myth.

Key words: *Ivan Franko, transcendental information, myth, vitalistic code-program, mythical and poetical paradigms.*

Стаття надійшла до редколегії 8.10.2010 р.